

Prawo autorskie i wolne licencje w szkole (pod kątem tworzenia materiałów filmowych)

Katarzyna Sawko

Pracując z uczniami nad stworzeniem nowego utworu (wideo, remiksu, broszury, itp.) często zastanawiamy się, czy i na jakich zasadach wolno nam skorzystać z dorobku poprzedników, wykorzystać sample muzyczne, fotografię czy fragment cudzego filmu. Niniejszy tekst pozwoli lepiej zrozumieć podstawowe zasady prawa autorskiego i korzystania z cudzych utworów.

Prawo autorskie reguluje relację między twórcami (to jak mogą rozporządzać i zarabiać na swojej twórczości) a ich odbiorcami (co mogą robić z utworem i kiedy potrzebują do tego zgody twórcy). W Polsce zasady te określa Ustawa prawie autorskim i prawach pokrewnych z 4 lutego 1994 roku (<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>), ostatnio zaktualizowana w 2015 roku.

Prawa autorskie dzielimy na:

- osobiste: są wieczne i odpowiadają m.in. za konieczność podpisywania autorów, za każdym razem kiedy korzystamy z ich dzieła, czy tylko cytując, czy używając w innym utworze;
- majątkowe, które regulują to, co możemy zrobić z utworem i jak autorzy są wynagradzani za pracę. Prawa majątkowe trwają przez cały czas życia twórcy i 70 lat po jego śmierci (lub jeżeli twórca nie jest znany – 70 lat od daty pierwszego rozpowszechnienia utworu).

Jeżeli z mocy Ustawy autorskie prawa majątkowe przysługują innej osobie niż twórca:

- 70 lat liczy się od daty rozpowszechnienia utworu;
- gdy utwór nie został rozpowszechniony – 70 lat od daty ustalenia utworu;
- 50 lat w odniesieniu do nadań programów RTV (licząc od roku pierwszego nadania);
- 50 lat w odniesieniu do sporządzania i korzystania z fonogramów i wideogramów (licząc od roku sporządzenia).

Zgodnie z prawem, prawami do utworu może rozporządzać tylko jego twórca. Może on przekazać swoje prawa majątkowe innej osobie (np. pracodawcy, producentowi, wydawcy), czasami dzieje się to automatycznie np. w wyniku Umowy o pracę. Istnieją też wyspecjalizowane podmioty upoważnione do reprezentowania twórców (agenci lub organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi). Twórca lub inny uprawniony może żądać wynagrodzenia w zamian za udzielenie zgody na korzystanie z jego utworów lub z niego zrezygnować.

Jeśli bardzo zależy nam na wykorzystaniu cudzego utworu można po prostu nabyć prawa autorskie od twórcy, jego spadkobierców lub poczekać, aż one wygasną i utwór przejdzie do domeny publicznej. Utwory z domeny publicznej można wykorzystywać bez pytania kogokolwiek o zgodę. Trzeba jednak pamiętać, żeby oznaczać je zawsze nazwiskiem autora.

Dozwolony użytek w edukacji

Ważnym elementem prawa autorskiego jest dozwolony użytek – zakres swobód, które szczególnie w edukacji pozwalają na sprawne poruszanie się po całym dorobku intelektualnym. Instytucjom edukacyjnym na zasadach dozwolonego użytku wolno:

- sporządzać kopie i nieodpłatnie korzystać z fragmentów utworów w celach dydaktycznych (np. kserokopie utworu rozdane uczniom) również w sieci, o ile w zamkniętym gronie odbiorców np. w kursie e-learningowym dla uczniów danej szkoły;

Filmoteka Szkolna

- biblioteki (również szkolne), archiwa mogą rozpowszechniać wcześniej nabyte utwory poprzez ich udostępnianie i pożyczanie w ramach swoich zadań statutowych (regulowane również przez Ustawę o działalności bibliotek);
- publicznie wykonywać utwory podczas imprez szkolnych i akademickich pod warunkiem, że wstęp na te imprezy jest bezpłatny, a osoby wykonujące utwór nie pobierają za to żadnych korzyści majątkowych;
- każdy może przytaczać fragmenty innych utworów w dziełach stanowiących samoistną całość w ramach prawa cytatu.

Prawo dozwolonego użytku wykraczającego poza zakres osobisty wymaga zawsze wymienienia źródła i nazwiska oraz imienia twórcy. Dozwolony użytek jednak **nie daje nam możliwości publikacji treści edukacyjnych publicznie w sieci** – co stanowi poważną przeszkodę w dzieleniu się wiedzą i twórczością.

Wykorzystując czyjś utwór we własnej pracy twórczej należy uważać: wykorzystanie całego drobnego utworu lub fragmentu większych utworów w publikacjach (np. historyczne zdjęcie, wiersz, fragment powieści) jest możliwe bez zgody twórcy, **ale prawo zastrzega na jego rzecz wynagrodzenie**. Granica pomiędzy cytatem, za który nie trzeba zapłacić, a korzystaniem z fragmentów utworów, za które twórcy cytowanego utworu przysługuje wynagrodzenie, jest niestety niezbyt wyraźna.

Świetnym przykładem filmu powstałego z wykorzystaniem materiałów wideo i dźwięków z domeny publicznej jest teledysk Misi Furtak „The Drake Equation”, w którego opisie znajdziemy dokładne informacje o wszystkich wykorzystanych materiałach.

<https://www.youtube.com/watch?v=BzAuSyxEWbw>

Prawo cytatu

O czym musimy pamiętać wykorzystując czyjś utwór:

1. Cytat musi być urywkiem w stworzonym przez siebie, samoistnym dziele.
2. Cytowane mogą być jedynie urywki rozpowszechnionych utworów lub drobne utwory w całości.
3. Cytat musi być rozpoznawalny.

4. Każdy cytat musi być wyraźnie oznaczony co do autorstwa i źródła.
5. Cytowany fragment utworu nie może być w żaden sposób zmieniony czy zmodyfikowany.
6. Zamieszczenie cytatu musi być uzasadnione celem analizy krytycznej, wyjaśniania, nauczania lub praw gatunku twórczości.
7. Zamieszczanie w celach dydaktycznych i naukowych rozpowszechnionych drobnych utworów lub fragmentów większych utworów w podręcznikach i wypisach oraz antologiach rodzi po stronie twórcy prawo do wynagrodzenia.

Jak działa cytat, a jak inspiracje między twórcami i utworami, opowiada seria dokumentalna Everything Is Remix. W każdej z części autor, Kirby Ferguson, korzysta z fragmentów cudzych utworów by zilustrować swoją tezę lub poddać je krytyce, zawsze podając przy tym skąd pochodzi cytat.

<http://everythingisaremix.info/watch-the-series/>

Licencje Creative Commons

Prawo autorskie jest na tyle restrykcyjne, że w znacznym stopniu ogranicza wykorzystanie twórczości przez innych użytkowników. W odniesieniu do przestrzeni cyfrowej, zapisy Ustawy o prawie autorskim nie uwzględniają nowych mechanizmów publikacji, komunikacji i korzystania z twórczości innych.

Ograniczenia te stały się punktem wyjścia do stworzenia alternatywnych systemów licencjonowania, które są znacznie bardziej liberalne dla odbiorców (użytkowników) zasobów cyfrowych. Aby ułatwić autorom dzielenie się, a użytkownikom korzystanie z czyjejś pracy, wymyślono specjalne narzędzie – są to tzw. otwarte i wolne licencje. Najpopularniejsze spośród nich to licencje Creative Commons.

Czym jest Creative Commons?

Creative Commons pomagają w zarządzaniu przez twórcę prawami autorskimi do jego utworów i wspierają wolną kulturę: tworzenie i wymianę utworów traktowanych jako dobro wspólne.

Podstawowym narzędziem Creative Commons są licencje prawne pozwalające zastąpić tradycyjny model „Wszystkie prawa zastrzeżone” zasadą „Pewne prawa zastrzeżone” – przy jednoczesnym poszanowaniu zasad prawa autorskiego. Licencje Creative Commons oferują różnorodny zestaw warunków licencyjnych – swobód i ograniczeń. Dzięki temu autor może samodzielnie określić zasady, na których chce dzielić się swoją twórczością z innymi.

Co to są licencje CC?

Licencje Creative Commons ułatwiają dzielenie się twórczością, pozostawiając przy tym prawa autorom. Autor ma do wyboru cztery różne warunki udostępnienia swojego utworu, które łączą się w sześć różnych licencji.

 <p>Uznanie autorstwa 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa. Jest to licencja gwarantująca najszersze swobody licencjobiorcy.</p>	 <p>Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja. Jest to licencja używana przez Wikipedię i jej siostrzane projekty.</p>
--	---

Filmoteka Szkolna

Uznanie autorstwa –

Użycie niekomercyjne 3.0 Polska –

Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozprowadzanie, przedstawienie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją).

Uznanie autorstwa – Bez utworów

zależnych 3.0 Polska – Ta licencja zezwala na

rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

Uznanie autorstwa – Użycie

niekomercyjne – Na tych samych

warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją.

Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne

– Bez utworów zależnych 3.0 Polska –

Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych). Jest to najbardziej restrykcyjna z licencji.

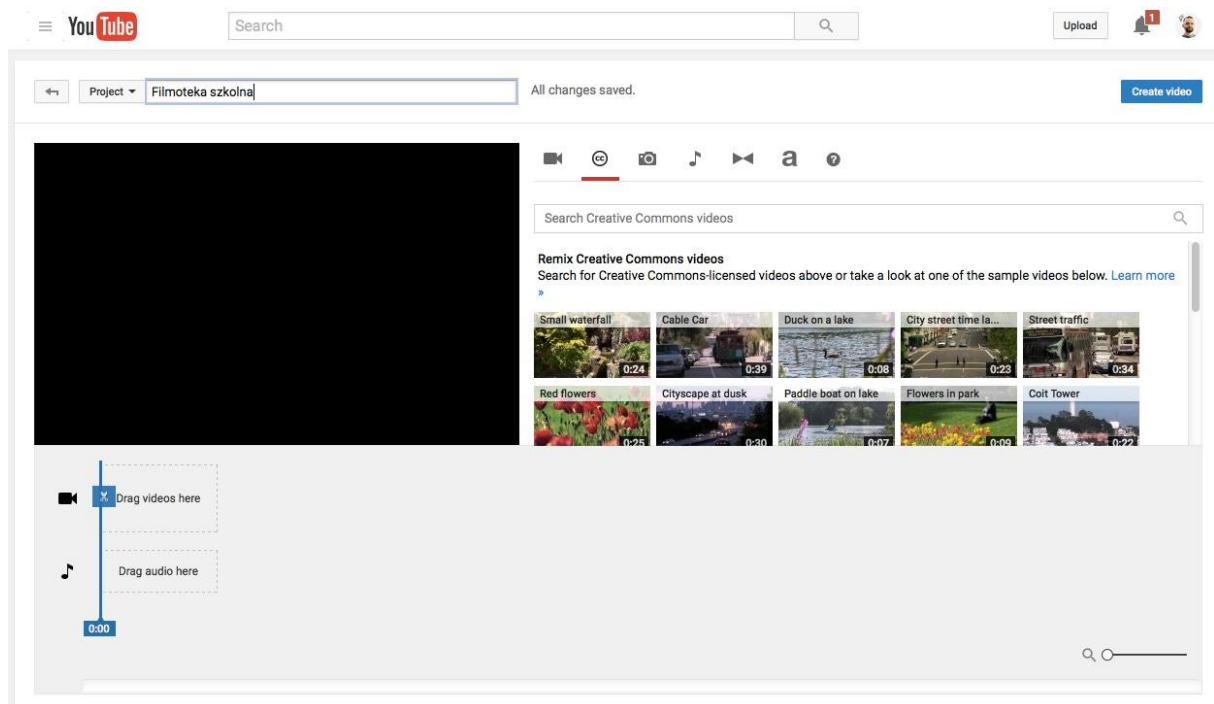
Dla autorów, którzy chcą pozwolić na więcej tj. nawet na korzystanie bez konieczności ich podpisywania w innych utworach istnieje mechanizm Creative Commons Zero.

Filmoteka Szkolna

Filmów na licencjach Creative Commons, które możemy wykorzystać można szukać w serwisach vimeo.com/creativecommons i na YouTube, gdzie są widoczne w edytorze (ilustracja poniżej). Więcej serwisów z filmami na licencjach Creative Commons i z domeny publicznej można znaleźć na <http://otwartezasoby.pl/kategoria/wideo/>

Czy z utworem rozpowszechnianym na licencji CC można robić wszystko?

Licencja zezwala tylko na takie czynności, jakie wymienione są w punkcie „uprawnienia”, inne dla każdej licencji. Wszystkie inne czynności są naruszeniem prawa autorskiego.

Co się dzieje, gdy ktoś naruszy warunki licencji, na której opublikowany został utwór?

Z chwilą naruszenia warunków licencji Creative Commons licencja ta automatycznie wygasa. Jeśli na przykład ktoś wykorzystuje utwór opublikowany na licencji Creative Commons i nie oznaczy autorstwa, to nie będzie miał już prawa korzystać z tego utworu. Odnosi się to tylko do osoby, która naruszyła zastrzeżenia umowy, wszyscy inni mogą nadal korzystać z utworu,

o ile przestrzegają warunków licencji. W przypadku naruszeń obowiązują ogólne zasady prawa autorskiego. Istnieje wiele możliwości dochodzenia swoich praw, z drogą sądową włącznie.

Prawo autorskie a wideo kręcone przez uczniów

Garść praktycznych porad:

1. Prawo do opublikowania prac uczniów

Jeśli mamy w planach opublikowanie wideo, musimy posiadać do niego prawa i jeśli chcemy działać ściśle zgodnie z przepisami czeka nas sporo zachodu. Prawa do wideo nakręconego przez uczniów posiadają uczniowie, ale jeśli są w wieku 13-18 lat nie dysponują pełnią praw do dysponowania swoim dziełem i należy uzyskać zgodę od rodziców/opiekunów prawnych. Wzór umowy o udzielenie licencji na wykorzystanie utworu nastolatka można znaleźć na stronie Koalicji Otwartej Edukacji (<http://koed.org.pl/pomoce-prawne/wzory-umow/> Licencja nieodpłatna CC BY dla osób w wieku 13-18 lat)

2. Ścieżka dźwiękowa

Tworzone przez uczniów filmy zazwyczaj będą miały ścieżkę dźwiękową. Wykorzystanie utworu muzycznego znalezionego w sieci bez jasnej zgody autora jest łamaniem prawa, dlatego warto upewnić się, że autor wybranego fragmentu muzycznego czy sampla nie ma nic przeciwko temu, lub nagrać muzykę samodzielnie. W internecie znaleźć można repozytoria muzyki z domeny publicznej bądź udostępnianych na licencji Creative Commons. Serwisy z muzyką do darmowego i legalnego wykorzystania znajdziemy na <http://otwartzasoby.pl/kategoria/muzyka/>

3. Legalne wykorzystanie fragmentów cudzych filmów

Tworząc film, mamy często ochotę wpleść krótki fragment cudzego utworu znanych filmów – np. tych z Filmoteki Szkolnej. Czy to dozwolone?

Możemy wykorzystać krótki fragment cudzego filmu w zakresie prawa cytatu, nie jest określone ile może trwać taki cytat, ale musi być zawsze uzasadniony i opisany (patrz. wyżej). Posiadacze praw do filmu zawsze mogą dochodzić wynagrodzenia starając się udowodnić, że konkretne użycie nie mieści się w ramach wykorzystania prawa cytatu, bo np. wykorzystany fragment był zbyt długi w stosunku do całości pracy.

A co jeśli chcemy rozpowszechnić stworzony przez uczniów utwór, zaprezentować go publicznie?

Zgodnie z opinią prawniczki Beaty Matejesiek-Rodriguez zamieszczenie filmu (w którym wykorzystano fragmenty cudzych utworów objętych prawem autorskim) w internecie nie jest bezpieczne, podobnie jak kopiowanie go.

Najbezpieczniej jest wykorzystywać filmy, do których prawa autorskie majątkowe już wygasły. Informacje na temat utworów z domeny publicznej można znaleźć w Wikipedii.

4. Prawo do parodiowania

Parodia to jeden z gatunków, który podany jest za przykład uzasadniający swobodne cytowanie.

5. Podanie źródeł

Bardzo ważne jest, aby wykorzystując w ramach prawa cytatu, korzystając z zasobów z domeny publicznej lub publikowanych na licencji Creative Commons pamiętać o

poszanowaniu praw autorskich osobistych. Zawsze należy dokładnie wskazać źródło takiego materiału i jego adres bibliograficzny lub internetowy (URL). W przypadku licencji CC podajemy też nazwę licencji, na której utwór został nam udostępniony.

Przykład:

[Fot. Flickr, a voir etc..., CC BY](#)

6. Oznaczenie licencji naszego filmu

Jeśli posiadamy pełnię praw majątkowych do naszego utworu i chcemy zezwolić innym na jego swobodne wykorzystanie, możemy udostępnić go na licencji Creative Commons, podając tę informację w napisach końcowych. Wyboru dogodnej dla nas licencji można dokonać na stronie Creative Commons <https://creativecommons.org/choose/>

7. Prawo do ochrony wizerunku

Tworząc film należy również pamiętać o prawie każdego do ochrony wizerunku.

Oznacza ono, że nie wolno wykorzystać i rozpowszechniać bez jasnej zgody danej osoby jej charakterystycznych cech zewnętrznych:

1. obraz fizycznego konkretnej osoby,
2. głosu (tzw. wizerunek dźwięczny),
3. wszelkich innych elementów umożliwiających zidentyfikowanie określonej jednostki jako konkretnej osoby fizycznej, m. in. zdjęcia podpisanego nazwiskiem, pseudonimu artystycznego, charakterystycznej fryzury itp.

Wyjątkiem są osoby stanowiące szereg większej całości, uwiecznione w trakcie zgromadzeń, na tle krajobrazu oraz podczas imprez publicznych. Jeśli ich obraz nie jest zindywidualizowany, nie mogą one dochodzić swoich praw do ochrony wizerunku.

Słowniczek pojęć:

- licencja Creative Commons – licencja pomagająca w zarządzaniu przez twórcę prawami autorskimi do jego utworów i wspierająca wolną kulturę: tworzenie i wymianę utworów traktowanych jako dobro wspólne.
- prawo autorskie – to prawo przysługujące autorowi utworu oraz przepisy, które upoważniają autora do decydowania o korzystaniu z jego dzieła i czerpaniu z niego korzyści materialnych.
- domena publiczna – (w prawie) narzędzie gwarantujące dostęp do nauki, edukacji i kultury. Daje wszystkim obywatelom nieograniczone prawo do dzieł, których wykorzystanie nie podlega restrykcjom i ograniczeniom, ponieważ prawa majątkowe do twórczości wygasły lub twórczość ta nigdy nie była lub nie jest przedmiotem prawa autorskiego. Domena publiczna definiowana jest jako abstrakcyjny zbiór utworów, które nie są kontrolowane, zabezpieczone czy zawłaszczone przez kogoś na mocy

Filmoteka Szkolna

systemu własności intelektualnej. Określenie to ma wskazywać, że utwory są „własnością publiczną”, dostępne dla każdego z nas, do wykorzystania w dowolnym celu.

- remiks – utwór, który powstał dzięki przerobieniu innego utworu. Zwykle zawiera fragmenty (sample, kawałki) oryginalnego utworu i stanowi nową jakość.
- utwór – oryginalny, niepowtarzalny, musi się wyróżniać z punktu widzenia przeciętnego odbiorcy (w danej dziedzinie); nie ma jednoznacznej definicji co jest, a co nie jest utworem, decydują obiektywne okoliczności.
- Otwarte Zasoby Edukacyjne – darmowe zasoby, z których można swobodnie korzystać, zmieniać, kopiować, remiksować i dzielić się z innymi bez naruszania prawa.

Źródła:

1. tekst o ochronie wizerunku w utworach audiowizualnych, Mateusz Woźniak, [M.Woźniak 'Ochrona wizerunku w utworach audiowizualnych' 24.11.2007](#)

2. Beata Matejesiek-Rodriguez, ”Dozwolony użytek – analiza” na zlecenie Koalicji Otwartej Edukacji, 2011

3. Część dot. licencji Creative Commons pochodzi z „Przewodnika po otwartej nauce” <http://otwartanauka.pl/przewodnik-po-otwartej-nauce/> Autor wstępu: Edwin Bendyk

Autorzy: Justyna Hofmokl, Alek Tarkowski, Bożena Bednarek-Michalska, Krzysztof Siewicz, Jakub Szprot

Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, CC BY-SA

4. http://pl.wikipedia.org/wiki/Prawo_autorskie

5. http://wiki.wolnepodreczniki.pl/Pomoc:Podstawowe_informacje_o_prawie_autorskim

6. <http://www.scribd.com/doc/55806909/Przewodnik-po-Otwartych-Zasobach-Edukacyjnych>, Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych, KOED, Karolina Grodecka i Kamil Śliwowski

Dla zainteresowanych:

Materiały pomocnicze
Kurs internetowy Filmoteka Szkolna. Akcja!

Filmoteka Szkolna

1. Wyszukiwanie materiałów do remiksu na YouTube, poradnik australijskiego min. Edukacji Smartcopying, <http://www.smartcopying.edu.au/open-education/creative-commons/creative-commons-information-pack-for-teachers-and-students/how-to-find-creative-commons-material-using-youtube>
2. Prawo autorskie i edukacja medialna w Stanach Zjednoczonych <http://mediaeducationlab.com/new-model-school-copyright-policy-using-copyrighted-materials-digital-media-production>